

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-ND 4.0 International) license
<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0>

p-ISSN 0551-911X, e-ISSN 2353-8104

Received: 10 February 2026

Revised: 28 February 2026

Accepted: 4 March 2026

Published: 25 June 2026

<https://doi.org/10.21697/pk.2026.69.2.06>

MATEUSZ PRZYTULSKI OP

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

m.przytulski@dominikanie.pl

<https://orcid.org/0000-0002-2764-862X>

ZARYS PROBLEMATYKI SPRAWIEDLIWOŚCI I SŁUSZNOŚCI W PRAWIE KANONICZNYM

Treść: Wstęp; 1. Sprawiedliwość; 1.1. Sprawiedliwość w filozofii prawa; 1.2. Sprawiedliwość w sentencjach prawnych; 1.3. Biblijne ujęcie sprawiedliwości; 1.4. Teologiczne i kanoniczne ujęcie sprawiedliwości; 2. Słuszność; 2.1. Kodeksowe ujęcie słuszności; 2.1.1. Słuszność naturalna; 2.2.2. Słuszność kanoniczna; 3. Zakończenie

Wstęp

Prawo kanoniczne jako porządek normatywny regulujący życie wspólnoty Kościoła wyrasta nie tylko z potrzeby zapewnienia ładu i pewności prawa, lecz także z teologicznego rozumienia człowieka oraz jego nadprzyrodzonego powołania. W tym kontekście szczególne znaczenia nabierają pojęcia sprawiedliwości i słuszności, które od wieków stanowią fundamentalne kategorie refleksji nad prawem. Ich obecność w kanonistyce nie ma charakteru wyłącznie techniczno-prawnego, lecz jest wyrazem głębszego zakorzenienia prawa Kościoła w tradycji filozoficznej, prawnej i teologicznej.

Sprawiedliwość, rozumiana klasycznie jako oddanie każdemu tego, co mu się należy, stanowi jeden z podstawowych filarów każdego systemu prawnego, również kościelnego. Jednocześnie doświadczenie stosowania prawa ukazuje, że normy prawne, ze względu na swój ogólny charakter, nie są w stanie w pełni objąć całej złożoności

konkretnych sytuacji życiowych. W takich przypadkach szczególnej doniosłości nabiera kategoria słuszności, która pozwala na elastyczne i personalistyczne zastosowanie prawa, bez utraty jego istoty i celu.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie miejsca i znaczenia sprawiedliwości oraz słuszności w prawie kanonicznym, a także próba uchwycenia relacji zachodzącej pomiędzy tymi pojęciami w świetle tradycji kanonistycznej i obowiązującego ustawodawstwa kościelnego. Opracowanie ma charakter syntetyczny i wprowadzający. Jego zadaniem jest uporządkowanie podstawowych pojęć oraz wskazanie ich filozoficznych, teologicznych i normatywnych źródeł. Tak zakreślona perspektywa ma stanowić punkt wyjścia do dalszych badań nad rolą sprawiedliwości i słuszności w procesie stanowienia i stosowania prawa w Kościele, zwłaszcza w odniesieniu do jego nadrzędnego celu, jakim jest *salus animarum*.

1. Sprawiedliwość

Zagadnienie sprawiedliwości zarówno w filozofii prawa, jak i w kanonistyce nie jest więc kwestią oczywistą. Wielość punktów odniesienia wobec tego zagadnienia powoduje, że to, co dla jednego będzie sprawiedliwe, dla drugiego może okazać się niesprawiedliwością. By móc właściwie określić, czym jest sprawiedliwość w świetle współczesnej kanonistyki, konieczne jest przynajmniej skrótowe zarysowanie zmian w postrzeganiu sprawiedliwości w filozofii prawa na przestrzeni wieków, a także zderzenie tego ze sprawiedliwością rozumianą teologicznie.

Na początku tych rozważań należy wskazać, że każde pojęcie sprawiedliwości implikuje także istnienie określonego pojęcia prawa (*ius*). Nie da się więc zrozumieć poszczególnych definicji sprawiedliwości, nie znając dokładnego rozumienia prawa. Dla przykładu, jeśli odrzucić istnienie prawa naturalnego, pojęcie sprawiedliwości dotyczyłoby jedynie prawa stanowionego, a więc człowiek dążący do sprawiedliwości mógłby polegać jedynie na przepisach i nie mógłby odnieść się do rzeczywistości, która wymknęła się ustawodawcy.

1.1. Sprawiedliwość w filozofii prawa

W starożytności pojęcie sprawiedliwości nie było tylko związane z prawem stanowionym, lecz wykraczało poza nie. Arystoteles w jasny sposób odrzucił stanowisko, w którym pojęcie prawa ograniczałoby się tylko do prawa stanowionego. Przyjął istnienie prawa sprawiedliwego, które respektowało naturalną zasadę oddawania każdemu tego, co mu się należy odpowiednio do pozycji w hierarchii społeczeństwa i świata, odzwierciedlając proporcjonalność (Oniszcuk 2012, 78). W myśl tej zasady sprawiedliwy prawodawca powinien traktować w sposób równy tych, którzy są równi, a nierównych w sposób nierówny (Oniszcuk 2012, 78). W koncepcji Arystotelesa sprawiedliwość polega bowiem na proporcjonalności. Wykroczenie przeciw niej byłoby więc niesprawiedliwością. Prawo sprawiedliwe wywodzi się z rozumnej natury człowieka i ma charakter powszechny, dlatego występuje także w prawie stanowionym. Prawo stanowione, w przeciwieństwie do naturalnego, nie jest w stanie objąć wszystkich sytuacji, w jakich może znaleźć się człowiek. Istnienie prawa stanowionego jest więc związane z nieuniknionymi lukami prawnymi. Gdy więc zajdzie sytuacja, której nie przewidział ustawodawca, konieczne jest odwołanie się do tego, co słuszne i prawe (Oniszcuk 2012, 78).

W świetle wyżej określonej teorii sprawiedliwości, u Arystotelesa wyraźniejsza staje się jego dystynkcja dzieląca sprawiedliwość na: sprawiedliwość wyrównawczą, zwaną też komutatywną (*iustitia commutativa*) i sprawiedliwość dystrybucyjną (*iustitia distributiva*). Sprawiedliwość wyrównawcza (komutatywna) ma na celu wyrównanie pojawiających się między ludźmi zobowiązań. Jej funkcją jest restytucja, czyli przywrócenie stanu, który istniał przed pojawieniem się zobowiązania (Oniszcuk 2012, 80-81; Arystoteles 2007, 167). Ten typ sprawiedliwości ma szczególne miejsce w relacjach międzyludzkich o charakterze prywatnoprawnym, w różnego rodzaju transakcjach, a także w naprawianiu krzywd. Sprawiedliwość rozdzielcza, nazywana także sprawiedliwością prawodawcy lub ustawodawcy, związana jest z nierównością tych, do których są skierowane różne formy dystrybucji (Oniszcuk 2012, 81). Sprawiedliwość ta dotyczy wszelkiego rodzaju dóbr rozdzielanych obywatelom przez państwo. Dotyczy

to przede wszystkim dóbr o charakterze „publicznym”, takich jak zaszczyty, bogactwo, urzędy czy rzeczy, które dotyczą społeczności jako całości (Oniszczyk 2012, 81). Według Arystotelesa, podział dóbr powinien odbywać się na zasadzie proporcjonalności, więc jednakowe traktowanie wszystkich obywateli okazałoby się niesprawiedliwością, bo ktoś otrzymywałby albo za dużo, albo za mało.

1.2. Sprawiedliwość w sentencjach prawnych

Nawiązując do Arystotelesowego rozumienia sprawiedliwości, warto przywołać także wywodzące się ze starożytnego Rzymu paremie łacińskie. One nie tylko definiują sprawiedliwość, ale pozwalają także dostrzec oczekiwania, jakie wobec niej miało ówczesne społeczeństwo. Na potrzeby niniejszego opracowania wybrano kilka najpopularniejszych, by lepiej ukazać, w jaki sposób rzymskie rozumienie sprawiedliwości wpłynęło na postrzeganie jej w kanonistyce. Wśród wielu więc sentencji na szczególną uwagę zasługują:

- a. *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi* – ‘Sprawiedliwość jest stałą i niezmienną wolą przyznania każdemu należnego mu prawa’ (Burczak 2018, 132). Sentencja ta, sformułowana przez Ulpiana, wyraźnie sugeruje, że sprawiedliwość jest cnotą. Zwraca uwagę na stały, habitualny, aspekt gotowości do oddawania każdemu jego należności. W tym rozumieniu poszczególne akty sprawiedliwości, jak moment przekazania rzeczy należnej, nie wyczerpują jeszcze pełnego wymiaru sprawiedliwości pojmowanej ogólnie. Sprawiedliwość jako cnota to charakterystyczne ujęcie w starożytności (Sandel 2020, 15).
- b. *Iustitia cernitur in suo cuique tribuendo* – ‘Sprawiedliwość urzeczywistnia się w oddawaniu każdemu tego, co mu się należy’ (Burczak 2018, 131). Paremia ta stanowi swego rodzaju kopię sentencji omawianej powyżej. W przeciwieństwie do poprzedniej paremii, sentencja omawiana obecnie nie wskazuje na stałość woli w oddawaniu tego, co komuś należy, jako na sprawiedliwość. Określa jedynie moment urzeczywistnienia się sprawiedliwości – oddanie każdemu tego, co

mu należne. Jest to rozumienie zbieżne z zaprezentowanym już ujęciem Arystotelesa i mogłoby się odnosić zarówno do sprawiedliwości komutatywnej, jak i dystrybtywnej.

- c. *Iustitia omnium est domina et regina virtutum* – ‘Sprawiedliwość jest panią i królową wszystkich cnót’ (Burczak 2018, 131). Sentencja ta wprost stwierdza, że sprawiedliwość jest cnotą. To charakterystyczne dla starożytnego ujęcia tego zagadnienia. Arystoteles wskazał, że sprawiedliwe jest dać ludziom to, na co zasługują. Żeby to ustalić, należy wiedzieć, jakie cnoty powinno się nagradzać. Aby więc stworzyć sprawiedliwe przepisy, konieczne staje się określenie właściwego sposobu życia (Sandel 2020, 15).
- d. *Iustitiae dilatio est quaedam negatio* – ‘Zwlekanie ze sprawiedliwością jest swego rodzaju jej odmową’ (Burczak 2018, 131). Zgodnie z inną paremią – *res clamat ad domino* – ‘rzecz woła do pana’ – koncepcja sprawiedliwości zakłada w sobie postulat szybkiego postępowania. Jeśli coś jest komuś należne, to zwlekanie z udzieleniem tego jest odmawianiem sprawiedliwości. Postulat ten nie był znany tylko w starożytności. Obecnie ma swoje miejsce w istotnych aktach prawnych. Postulat szybkości postępowania znajduje się w: art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (Konstytucja 1997); art. 6 ust. 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (Konwencja 1950); art. 6 Kodeksu postępowania cywilnego (Ustawa 1964); art. 2 § 1 pkt 4 Kodeksu postępowania karnego (Ustawa 1997). W prawie konicznym można go znaleźć w kan. 1453 i kan. 1465 § 3 CIC/83.
- e. *Iustitia nemini neganda* – ‘Nikommu nie należy odmawiać sprawiedliwości’ (Burczak 2018, 132). Sprawiedliwość z natury nie należy się tylko wybranym osobom. Każdy może ubiegać się o to, co mu należne. Zasada ta, znana jako prawo do sprawiedliwego rozpatrzenia swojej sprawy przez niezawisły sąd, znajduje się w art. 45 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej i art. 6 ust. 1. Europejskiej Konwencji Praw Człowieka.

Na podstawie przedstawionych sentencji można zauważyć, że sprawiedliwość jest związana z oddawaniem drugiemu człowiekowi

należnego mu prawa. Dokonanie aktu sprawiedliwości ma charakter obiektywny i postępowanie zgodnie z nią stanowi cnotę. W takich znaczeniach jest to także rozumienie obecne w kanonistyce.

1.3. Biblijne ujęcie sprawiedliwości

Rozważanie o pojęciu sprawiedliwości w kanonistyce wymaga odnalezienia biblijnego rozumienia sprawiedliwości. Biblijna sprawiedliwość różni się bowiem od tego pojęcia, które znane jest filozofii prawa. W Piśmie Świętym pojawia się bowiem określenie Boga jako sprawiedliwego. Jak zauważył Tomasz Gałkowski, określenie to nie stanowi podstawy do stwierdzenia, że w Bogu istnieje prawo. Boża sprawiedliwość wyraża się bowiem w tym, że Bóg jest wierny przyrzeczeniu zawartemu z ludźmi (Gałkowski 2023, 32). Biblijne rozumienie sprawiedliwości Bożej odnosi więc do kategorii wierności. Jego wierność stanowi podstawę sprawiedliwości.

Idąc dalej i bazując na tekstach ewangelicznych, można także skonstruować pojęcie sprawiedliwości, wynikające z przyjęcia nauczania Jezusa Chrystusa. Jest to sprawiedliwość ewangeliczna. Gianfranco Ghirlanda wskazał, że sprawiedliwość ta jest wynikiem wiary w Jezusa Chrystusa, który kładzie fundament wszelkiej sprawiedliwości (Ghirlanda 1996, 15). Sprawiedliwość ewangeliczna nie polega tylko na zewnętrznym szacunku dla prawa w relacjach międzypodmiotowych. Istotną rolę odgrywa w niej wewnętrzna postawa miłości, wyzbicia się wszelkich przejawów konfliktowości. W dążeniu do odzyskania swojej należności konieczne jest także zachowanie miłości, która ma zmierzać do ocalenia także złoczyńcy (Ghirlanda 1996, 16). Jak zauważył św. Paweł VI, sprawiedliwość ewangeliczna przewyższa prawniczą koncepcję sprawiedliwości, ponieważ jest uzupełniona o miłość oraz otwiera wierzących na wspólnotę z Bogiem i braterskie odniesienie do innych. Temat ten obecny był w przemówieniach św. Pawła VI do Trybunału Roty Rzymskiej (Paulus PP VI 1966, 152-153; Tenże 1972, 204-205; Tenże 1973, 99-100; Tenże 1977, 148-151; Ghirlanda 1996, 16). W świetle tych rozważań można zauważyć, że miłość jest formą sprawiedliwości oraz podstawowym elementem porządku prawnego regulującego życie wspólnoty Kościoła (Ghirlanda 1996, 17).

1.4. Teologiczne i kanoniczne ujęcie sprawiedliwości

Znając już rzymskie, biblijne i ewangeliczne rozumienie sprawiedliwości, można przejść do próby skonstruowania kanonicznego pojęcia sprawiedliwości. Podstawą do jego określenia może być doktryna św. Tomasza z Akwinu, który opracował to zagadnienie zarówno pod względem filozoficznym, jak i teologicznym.

Konstruując wizję sprawiedliwości w ujęciu św. Tomasza, konieczne jest także zaznaczenie, że jest ona ściśle powiązana z jego rozumieniem prawa. Święty Tomasz skorzystał nie tylko z dorobku Arystotelesa, ale przede wszystkim z osiągnięć św. Augustyna. Stąd też, traktując o prawie w myśli tomistycznej, konieczne jest odwołanie się także do koncepcji prawa naturalnego, a nie tylko stanowionego (Oniszczuk 2012, 102 and 115).

Święty Tomasz łacińską nazwę sprawiedliwości *iustitia* wywodzi od czasownika *iustari* – wyrównywać (STh II-II, q. 57, a. 1, corp.). W tym rozumieniu jest to zbieżne z pojęciem wypracowanym przez Arystotelesa, zwłaszcza w wymiarze sprawiedliwości komutatywnej. Sprawiedliwość jest aktem, w którym *res* wraca w posiadanie swojego właściciela, bo *res clamat ad domino*. To ujęcie w pełni oddaje także Ulpianowska definicja sprawiedliwości: *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*. Sprawiedliwość rozumiana jako cnota jest bowiem także charakterystycznym rysem doktryny św. Tomasza. Sprawiedliwość może bowiem wypływać z wnętrza człowieka, a nie być jedynie zewnętrznym aktem. Święty Tomasz ujmuje to w słowach: *iustitia est habitus secundum quem aliquis constanti et perpetua voluntate ius suum unicuique tribuit* (sprawiedliwość jest trwałą dyspozycją / cnotą, zgodnie z którą ktoś stałą i niezmienną wolą oddaje każdemu to, co mu się należy – tłum. MP) (STh II-II, q. 58, a. 1, corp; KKK 1994, n. 1807). Definicja ta jest bardzo zbliżona do tej, której autorem jest Ulpian, jednak w sposób bardziej wyraźny eksponuje, że sprawiedliwość jest cnotą, bo korzysta ze słowa *habitus* oznaczającego nawyk lub zwyczaj. Przytoczona definicja sprawiedliwości znalazła się także w Katechizmie Kościoła Katolickiego w numerze 1807, więc może stanowić źródło dla kanonicznego rozumienia sprawiedliwości.

Wśród przytoczonych rodzajów sprawiedliwości, które wpłynęły na kanoniczne jej rozumienie, nie można zapominać o sprawiedliwości legalnej, czyli tej, która wynika z przepisów prawa. Prawo kanoniczne zawiera bowiem normy, które poszczególnym podmiotom przyznają określone prawa. Zapewnienie realizowania tych postanowień będzie realizacją sprawiedliwości na poziomie legalnym.

Podsumowując rozważania dotyczące sprawiedliwości, należy zauważyć, że osiągnięcia starożytnych filozofów i dorobek prawa rzymskiego wywarły duży wpływ na kształtowanie się kanonicznego ujęcia sprawiedliwości. Święty Tomasz z Akwinu przeniósł te rozważania na grunt teologiczny i dzięki jego pracy współcześnie obowiązuje w Kościele idea sprawiedliwości uwzględniająca także prawo naturalne. W związku ze wspomnianymi wcześniej przemówieniami papieża św. Pawła VI do Roty Rzymskiej nie sposób nie zauważyć, że kościelna doktryna uzupełniła pojęcie sprawiedliwości o miłość, tworząc pojęcie sprawiedliwości ewangelicznej, które zawiera w sobie ukierunkowanie na cel człowieka, jakim jest komunია z Bogiem i innymi wiernymi. Traktując o sprawiedliwości w prawie kościelnym, należy brać pod uwagę całość tych rozważań.

Interesującym zagadnieniem związanym ze sprawiedliwością jest niemożność zachowania prawa, które może być postrzegane jako niesprawiedliwość. Przekroczenie normy kanonicznej może być niesprawiedliwe, bo zawsze może znaleźć się strona, która domagać się będzie poszanowania tego, co jej się należy. Jednak postawa miłości i odniesienie do koncepcji sprawiedliwości ewangelicznej może stanowić usprawiedliwienie dla takiego zachowania¹. Czasami bowiem nie można zadośćuczynić sprawiedliwości. W takich sytuacjach zachowanie prawości mogą zapewnić kryteria słusznościowe, które w prawie kanonicznym szczególnie wyrażają się w słuszności kanonicznej (*aequitas canonica*).

---

¹ Powiązaniem z tym zagadnieniem jest temat elastyczności w prawie kanonicznym: Fornés 1998, 119-145; Pree 2019, 58-59; Pree 2020, 375-418; Przytułski 2023, 229-246; Przytułski 2025, 23-46.

2. Słuszność

Celsus, formułując definicję prawa, wskazał jako jego istotną część słuszność – *ius est ars boni et aequi*. W świetle tej definicji można zauważyć, że aby prawo było prawem, to musi być i dobre, i słuszne. Jak zaznaczył Mariusz Auguścik, zachowaniu słuszności wbrew postanowieniom prawa służyły edykty pretorskie, dzięki czemu pretorzy mogli w granicach swojej jurysdykcji konkretyzować prawo, wskazując, kiedy ono obowiązuje, a kiedy nie (Auguścik 2014, 12).

2.1. Kodeksowe ujęcie słuszności

W doktrynie kanonistycznej słuszność od zawsze zajmowała istotne miejsce, czego współczesnym świadectwem jest obecność kategorii słuszności w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. Cała obecna kodyfikacja wielokrotnie odwołuje się do kategorii słuszności. W licznych kanonach Ustawodawca kościelny korzysta ze sformułowania „zasada słuszności”, „zachowanie słuszności”. Na szczególną uwagę zasługuje przede wszystkim dystynkcja, jaką Prawodawca czyni pomiędzy pojęciami „słuszność naturalna” a „słuszność kanoniczna”. Rozróżnienie na słuszność naturalną i słuszność kanoniczną znajduje się także w orzecznictwie Trybunału Roty Rzymskiej. Ponieważ słuszność jest pewnym rodzajem sprawiedliwości, w której zasada *ius suum cuique tribuendi* domaga się pełniejszej realizacji, to musi być powiązana z prawem (Sobański 2001, 99-100). W tym kluczu orzecznictwo rotalne wskazuje na słuszność naturalną, gdy opiera się na prawie naturalnym. Jeśli opiera się także na prawie kanonicznym, to sędziowie piszą o słuszności kanonicznej. Orzecznictwo zawiera także pojęcie słuszności legalnej, która polega na złagodzeniu prawa pisanego (Auguścik 2014, 14-15).

2.2.1. Słuszność naturalna

Pojęcie „słuszności naturalnej” znajduje się w kanonach 271 § 3 i 1148 § 3 CIC/83. W obu tych kanonach dotyczy ono relacji międzyludzkich i ma służyć zachowaniu pokoju oraz braku krzywdy. W różnych przewidzianych prawem sytuacjach nie zawsze możliwa jest realizacja zasady sprawiedliwości, dlatego jej miejsce zajmuje zasada słuszności.

Nie zawsze bowiem sprawiedliwość przynosi korzyść. Sprawiedliwość pochodzi z prawa, a to nie jest tworzone dla konkretnego przypadku, lecz ogólnie (Sobański 2001, 97-98). W niektórych sytuacjach brak dobrego rozwiązania wynikającego z prawa (lub w ogóle brak prawa) obliuguje do odniesienia się do słuszności. W Kodeksie Prawa Kanonicznego jest wspomniane już pojęcie „słuszności naturalnej”. Niestety, komentatorzy Kodeksu zdali się nie zauważyć istotnej jego roli. Kluczowym więc dla zrozumienia tego zagadnienia jest odwołanie się do kategorii przedkanonistycznych, naturalnych. W poszukiwaniu znaczenia tego rodzaju słuszności należałoby odnieść się do badań filozoficzno-etycznych nad słusznością. Należy zauważyć, że europejska myśl prawna określała słuszne prawo jako takie, które jest zgodne ze słusznością naturalną (Sobański 2001, 97-98).

Badając więc zagadnienie słuszności naturalnej, należy pamiętać, że realizacja zasady słuszności nie wynika tu z celowości prawa kościelnego, lecz z czegoś bardziej pierwotnego – z prawa naturalnego, a dokładnie rzecz ujmując – z godności człowieka. Chodzi bowiem o to, co znajduje się ponad prawem, co w razie niewystarczalności prawa będzie stanowiło punkt odniesienia dla człowieka. W tym świetle da się zauważyć również, że jeśli akt prawny pomimo realizacji sprawiedliwości jest w jakimś wymiarze niesłuszny, to można go uznać za niegodziwy. Wszakże *ius est ars boni et aequi*. Ireneusz Staniszewski zauważył, że słuszność jest jednym z przejawów godziwości (Staniszewski 2007, 389). W ocenie poszczególnych aktów prawnych konieczne jest nie tylko skupienie się na ich ważności, ale również wnikliwa ocena ich godziwości. Paweł Kasperowicz wskazał, że działanie godziwe jest zarówno dobre, jak i słuszne. Dobro działania wynika z tego, że w intencji nie tylko respektuje godność osoby ludzkiej, lecz nade wszystko afirmuje tę godność. Słuszność natomiast wynika z dobrej intencji i dobrego działania, które nie mają charakteru prawnego. Skutkiem zachowania prawa jest bowiem sprawiedliwość (Kasperowicz 2023, 145). W świetle tych rozważań należy zauważyć, że Ustawodawca kościelny, odwołując się do kategorii „słuszności naturalnej” odniósł się do rzeczywistości pierwotniejszej niż prawo kanoniczne. Godność osoby ludzkiej powinna

być chroniona zawsze, nawet wtedy, gdy dla konkretnej sytuacji nie ma przewidzianych jasnych rozwiązań prawnych. Brak możliwości zapewnienia sprawiedliwości nie zwalnia z poszukiwania dobra człowieka i afirmacji jego godności. W tym pomocą jest zasada realizacji słuszności – tutaj naturalnej. W obu kanonach, w których Ustawodawca kościelny skorzystał z pojęcia „słuszności naturalnej” widoczne jest to, że realizacja dobra na poziomie naturalnym, przedkanonicznym, wpisuje się w celowość prawa kościelnego. Tak jak prawo kościelne odwołuje się do prawa naturalnego, tak też i obecna jest nie tylko słuszność kanoniczna, lecz także słuszność naturalna.

2.2.2. Słuszność kanoniczna

Wskazane dwa elementy, które realizuje słuszność naturalna: dobro i godność ludzka, nie są jednak wystarczające w sformułowaniu pojęcia słuszności typowej dla kanonistyki – słuszności kanonicznej (*aequitas canonica*). Słuszność kanoniczna jako typowa dla kanonistyki, podobnie jak całe prawo Kościoła, odnosi się do wiary. Wiara w Trójjedynego Boga przenika cały porządek prawa Kościoła, a więc stanowi także podstawowy komponent słuszności kanonicznej. Po aktualizacji Kodeksu w 2021 r. pojęcie słuszności kanonicznej obecne jest aż w trzech kanonach: kan. 19, 1311 § 2 i 1752 CIC/83. Libero Gerosa wskazał, że słuszność kanoniczna jest typową dla prawa kanonicznego instytucją, która łączy normę z doświadczeniem i życiem kościelnym (Gerosa 1999, 103). W tym ujęciu słuszność kanoniczna nie jest tylko kategorią oceny danej normy lub aktu prawnego czy wskazaniem właściwego sposobu zachowania, lecz instytucją kanoniczną. To powoduje, że nie jest ona abstrakcyjną i subiektywnie rozumianą ideą, lecz rzeczywistością prawną, na którą można się powoływać w stosowaniu prawa kościelnego. Jest to podstawowa dystynkcja, jaką można wyodrębnić z zestawienia ze słusznością naturalną. Słuszność kanoniczna jest najbardziej znaczącą i typową kategorią całego prawa Kościoła i pozwala władzy kościelnej przewyciężyć rozbieżności między abstrakcyjnością normy a konkretnym przypadkiem (Gerosa 1999, 104). Święty Paweł VI w przemówieniu do Roty Rzymskiej z 8 lutego 1973 r. wskazał, że słuszność kanoniczna

jest jednym z najbardziej delikatnych wyrazów miłości pasterskiej (Paulus PP VI 1973, 95-103).

W prawie kościelnym zasada słuszności kanonicznej przedstawiana jest na wzór miłosierdzia Bożego, które dzięki łagodności pozwala dostąpić celu realizacji Bożych praw tym, którzy nie są w stanie wypełnić wymogów tego prawa (Sobański 2001, 98). Stąd też w imię słuszności kanonicznej czasami odstępuje się od zachowania prawa, gdyż konkretna dyspozycja może okazać się dla danej osoby niemożliwa do wypełnienia w myśl sentencji *nemo potest ad impossibile obligari* (VI. 13.6.).

Konkludując, należy zaznaczyć węzłowe miejsce słuszności kanonicznej w całym porządku prawnym Kościoła. Każde prawo w Kościele musi być słuszne, stąd też jeśli przepis prawny zawiera normę nazbyt surową lub w jakiś inny sposób niesłuszną, to prawo kanoniczne daje szereg narzędzi, które pozwalają na uelastycznienie tego prawa poprzez zachowanie zasady słuszności kanonicznej.

Zakończenie

Przeprowadzone rozważania ukazują, że sprawiedliwość i słuszność w prawie kanonicznym nie są pojęciami konkurencyjnymi ani wzajemnie się wykluczającymi, lecz pozostają ze sobą w ścisłej i dynamicznej relacji. Sprawiedliwość, zakorzeniona w klasycznym rozumieniu prawa i ugruntowana w tradycji filozoficznej oraz teologicznej, wyraża się przede wszystkim w oddaniu każdemu tego, co mu się należy na mocy norm prawnych. Stanowi ona fundament porządku prawnego Kościoła, gwarantując obiektywność, pewność prawa oraz ochronę praw podmiotowych wiernych. Jednocześnie jednak sprawiedliwość, pojmowana wyłącznie w kategoriach formalnoprawnych, może okazać się niewystarczająca wobec złożoności konkretnych sytuacji życiowych. W tym miejscu ujawnia się doniosła rola słuszności, która pozwala przezwyciężyć napięcie pomiędzy abstrakcyjnością normy a konkretem ludzkiego doświadczenia. Zarówno słuszność naturalna, zakorzeniona w godności osoby ludzkiej i prawie naturalnym, jak i słuszność kanoniczna, będąca instytucją typową dla prawa Kościoła, umożliwiają zachowanie ducha prawa tam, gdzie jego

litera okazuje się niewystarczająca lub zbyt rygorystyczna. Słuszność nie neguje sprawiedliwości, lecz ją dopełnia i pogłębia, ukazując jej personalistyczny i pastoralny wymiar.

Ostatecznie należy podkreślić, że specyfika prawa kanonicznego polega na jego ścisłym związku z wiarą, teologią i celem nadprzyrodzonym Kościoła. Zasada *salus animarum suprema lex* nadaje zarówno sprawiedliwości, jak i słuszności właściwą perspektywę interpretacyjną. Prawo kościelne nie jest celem samym w sobie, lecz narzędziem służącym dobru człowieka i jego zbawieniu. W tym sensie harmonijne współistnienie sprawiedliwości i słuszności stanowi jeden z najbardziej charakterystycznych rysów kanonistyki, pozwalając jej zachować równowagę między normatywnością a miłością, legalnością a miłosierdziem, pewnością prawa a wrażliwością na konkretnego człowieka.

Funding: This research received no external funding.

Institutional Review Board Statement: Not applicable.

Informed Consent Statement: Not applicable.

Data Availability Statement: Not applicable.

Acknowledgments: Not applicable.

AI tools: Not applicable.

Conflicts of Interest: The author declares no competing interests. The author serves as Assistant Editor of the journal but was fully recused from the editorial handling of this manuscript and did not influence the publication decision.

References

Sources

- Bonifatius PP VIII, *Liber Sextus*. In *Corpus Iuris Canonici*. 1959. Vol. 2, edited by Aemilius Friedberg, 929-1124. Graz: Akademichse Druck – U. Verlagsanstalt.
- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, 25.01.1983. AAS 75/II (1983): V-XXX. 1-317. Translation: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Zaktualizowany przekład na język polski. 2022. Poznań: Pallottinum (=CIC/83).
- Katechizm Kościoła Katolickiego*. 1994. Poznań: Pallottinum (=KKK).
- Konstytucja Rzeczpospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993 nr 61 poz. 284).
- Paulus PP VI. *Allocuzione alla Rota Romana*, 25.01.1966. AAS 58 (1966): 152-153.
- Paulus PP VI. *Allocuzione alla Rota Romana*, 28.01.1972. AAS 64 (1972): 204-205.
- Paulus PP VI. *Allocuzione alla Rota Romana*, 8.02.1973. AAS 65 (1973): 99-100.
- Paulus PP VI. *Allocuzione alla Rota Romana*, 4.02.1977. AAS 69 (1977): 148-151.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz. U. 1964 Nr 43 poz. 296 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, Dz. U. 1997 Nr 89 poz. 555 ze zm.).

Literature

- Arystoteles. 2007. *Etyka nikomachejska*. Translated by Daniela Gromska. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Auguścik, Mariusz. 2014. „Miejsce i rola słuszności w prawie kościelnym.” *Łódzkie Studia Teologiczne* 23 (2): 7-26.
- Burczak, Krzysztof, Antoni Dębiński, and Maciej Joński. 2018. *Łacińskie sentencje i powiedzenia prawnicze*. 3rd ed. Warszawa: C.H.Beck.
- Fornés, Juan. 1998. „Legalidad y flexibilidad en el ejercicio de la potestad eclesiástica.” *Ius Canonicum* 38 (75): 119-145.
- Gałkowski, Tomasz. 2023. *Prawo Boże w kanonistyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW.
- Gerosa, Libero. 1999. *Prawo Kościoła*. Translated by Ireneusz Pękalski. Poznań: Pallottinum.
- Ghirlanda, Gianfranco. 1996. *Wprowadzenie do prawa kościelnego*. Translated by Stanisław Kobiałka. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Kasperowicz, Paweł. 2023. „Sprawiedliwe i godziwe przyjmowanie ofiar mszalnych”. *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 33 (36): 101-118. <https://doi.org/10.32077/bskp.7984>.
- Oniszczyk, Jerzy. 2012. *Filozofia i teoria prawa*. 2nd ed. Warszawa: C.H.Beck.
- Pree, Helmuth. 2000. „Le tecniche canoniche di flessibilizzazione del diritto: possibilità e limiti ecclesiali di impiego.” *Ius Ecclesiae* 12: 375-418.
- Pree, Helmuth. 2019. „Flexibilisierungsinstrumente im katholischen Kirchenrecht.” *Ancilla Iuris*, 58-95. <http://dx.doi.org/10.26031/2019.085>.
- Przytulski, Mateusz. 2023. „Dysymulacja czy zaniedbanie – o zaniechaniu reakcji władzy kościelnej na naruszenia prawa”. *Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich* 33 (36): 229-246. <https://doi.org/10.32077/bskp.5309>.
- Przytulski, Mateusz. 2025. „Instytucje kanoniczne wyłączające obowiązywalność prawa kościelnego w sytuacji niemożności jego zachowania.” *Prawo Kanoniczne* 68 (3): 23-46. <https://doi.org/10.21697/pk.2025.68.3.02>.

- Sandel, Michael. J. 2020. *Sprawiedliwość. Jak postępować słusznie?* Translated by Olga Siara, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sobański, Remigiusz. 2001. *Teoria prawa kanonicznego*. Vol. 1 of *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Staniszewski, Ireneusz. 2007. „Godziwość jako kategoria kanoniczna.” In *Kościelne prawo procesowe. Prawo rodzinne. Materiały i studia*. Vol. 4, edited by Andrzej Dziega, Marta Greszata and Piotr Telusiewicz, 369-91. Lublin: Wydawnictwo i Drukarnia Diecezji Sandomierskiej.
- Thomas de Aquino. 1891. *Summa Theologiae*, edited by Robert Busa and Enrique Alarcón. <https://www.corpusthomisticum.org/sth3057.html#41388>. Accessed 09 February 2026.

Abstrakt

Tło i uzasadnienie podjętego tematu: Prawo kanoniczne, jako porządek normatywny Kościoła, opiera się nie tylko na potrzebie zapewnienia ładu i pewności prawa, lecz także na teologicznym rozumieniu osoby ludzkiej i jej nadprzyrodzonego powołania. W tym kontekście kluczowe znaczenie mają kategorie sprawiedliwości i słuszności, obecne zarówno w tradycji filozoficznej i prawie rzymskim, jak i w refleksji biblijnej oraz teologicznej. Współczesna praktyka stosowania prawa kościelnego ujawnia napięcie między ogólnością normy a konkretem ludzkiej sytuacji, co uzasadnia potrzebę pogłębionej analizy relacji między sprawiedliwością a słusznością, zwłaszcza w świetle zasady *salus animarum*.

Główny cel badań: Celem artykułu jest ukazanie miejsca i znaczenia sprawiedliwości oraz słuszności w prawie kanonicznym, a także określenie wzajemnej relacji między tymi pojęciami w perspektywie tradycji kanonistycznej i obowiązującego ustawodawstwa Kościoła.

Zastosowane metody: W pracy zastosowano metodę analizy dogmatyczno-prawnej, historycznoprawnej oraz kanonistycznej. Przeprowadzono syntetyczne studium źródeł filozoficznych, rzymskich paremii prawnych, tekstów biblijnych, doktryny tomistycznej oraz przepisów Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r., z uwzględnieniem wybranych elementów orzecznictwa rotalnego i nauczania papieskiego.

Kluczowe wyniki: Wykazano, że sprawiedliwość stanowi fundament porządku prawnego Kościoła, gwarantując ochronę praw wiernych i obiektywność norm. Słuszność – zarówno naturalna, jak i kanoniczna – nie znosi sprawiedliwości, lecz ją dopełnia, umożliwiając personalistyczne i pastoralne zastosowanie prawa.

Najważniejsze wnioski: Sprawiedliwość i słuszność pozostają w relacji komplementarnej: pierwsza zapewnia stabilność i pewność prawa, druga pozwala dostosować jego zastosowanie do konkretnej sytuacji, bez naruszenia jego istoty. Słuszność naturalna odwołuje się do godności osoby ludzkiej i prawa naturalnego, natomiast słuszność kanoniczna stanowi instytucję właściwą prawu Kościoła, umożliwiającą przezwyciężenie napięcia między literą a duchem prawa. Ostatecznym kryterium

interpretacyjnym pozostaje zasada *salus animarum suprema lex*, która ukazuje prawo kościelne jako narzędzie służące dobru i zbawieniu człowieka.

Słowa kluczowe: sprawiedliwość, słusność, słusność kanoniczna, prawo kanoniczne

AN OUTLINE OF THE ISSUE OF JUSTICE AND EQUITY IN CANON LAW

Abstract

The problem addressed: Canon law, as the normative order of the Church, is grounded not only in the need to ensure order and legal certainty, but also in a theological understanding of the human person and their supernatural vocation. In this context, the categories of justice and equity are of key importance, being present both in the philosophical and Roman tradition as well as in biblical and theological reflection. Contemporary practice in the application of ecclesiastical law reveals a tension between the general character of legal norms and the concreteness of individual human situations, which justifies a deeper analysis of the relationship between justice and equity, especially in light of the principle *salus animarum*.

The aim of the research conducted: The aim of the article is to present the place and significance of justice and equity in canon law and to determine the relationship between these concepts from the perspective of the canonical tradition and the binding legislation of the Church.

Methods: The study employs dogmatic-legal, historical-legal, and canonistic methods. It includes a synthetic analysis of philosophical sources, Roman legal maxims, biblical texts, Thomistic doctrine, and the provisions of the 1983 Code of Canon Law, taking into account selected elements of Rotal jurisprudence and papal teaching.

The results of the research: The study demonstrates that justice constitutes the foundation of the Church's legal order, guaranteeing the protection of the rights of the faithful and the objectivity of norms. Equity – both natural and canonical – does not negate justice but complements it, enabling a personalistic and pastoral application of the law.

The conclusions drawn from the research: Justice and equity remain in a complementary relationship: the former ensures stability and legal certainty, while the latter allows the application of the law to be adapted to concrete circumstances without undermining its essence. Natural equity refers to human dignity and natural law, whereas canonical equity is an institution proper to canon law that makes it possible to overcome the tension between the letter and the spirit of the law. The ultimate interpretative criterion remains the principle *salus animarum suprema lex*, which presents ecclesiastical law as an instrument serving the good and salvation of the human person.

Keywords: justice, equity, canonical equity, canon law

Translated by Alan Kretkowski